

ІЛЬКОВ В. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
загальноправових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.95

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена актуальним питанням джерел права в адміністративному судочинстві. У статті автором аналізуються наукові підходи до розуміння джерел права, що склалися в юридичній науці. Наводиться авторське визначення поняття джерела права в адміністративному судочинстві, розкривається його зміст.

Ключові слова: право, адміністративне право, джерела права, норма права, адміністративне судочинство.

Статья посвящена актуальным вопросам источников права в административном судопроизводстве. В статье автором анализируются научные подходы к пониманию источников права, которые сложились в юридической науке. Приводится авторское определение понятия источника права в административном судопроизводстве, раскрывается его содержание.

Ключевые слова: право, административное право, источники права, норма права, административное судопроизводство.

The article is sanctified to the pressing questions of sources of right in the administrative rule-making. In the article an author is analyse the scientific going near understanding of sources of right, that was folded in legal science. Authorial determination of concept of source of right is driven to the administrative rule-making and his maintenance opens up.

Key words: right, administrative law, sources of right, norm right, administrative rule-making.

Вступ. Сьогодні в юридичній науці склалася неоднозначні розуміння та наукові підходи щодо сутності джерел права, їх значення в правовій системі, властивостей та системи. Хоча не можна не звернути увагу на те, що в юридичній науці досліджуване нами явище не нове, джерелам права було присвячено чимало наукових праць фахівцями різних галузей права і в різні періоди розвитку держави. Поряд із цим у сучасних умовах державотворення, адаптації правової системи України до правової системи (систем) країн ЄС викликає потребу покращення правового регулювання, що неможливо без перегляду розуміння значення та сутності джерел права.

Щодо України, то слід зазначити, що поняттю джерела права приділяється значна увага з боку вчених різних галузей правової гносеології: В.Д. Бабкіна, С.Д. Гусарева, В.С. Журавського, О.В. Зайчука, А.П. Зайця, Л.А. Луць, О.Г. Мурашина, П.О. Недбайла, Ю.М. Оборотова, Н.М. Оніщенко, М.П. Орзіха, О.В. Петришина, Л.В. Петрової, П.М. Рабіновича, В.М. Селіванова, В.Ф. Сіренка, О.Ф. Скакун, О.В. Скрипнюка, С.Г. Стеценка, Р.Б. Тополевського, В.М. Шаповала, Ю.С. Шемшученка, О.І. Ющика, які торкалися різних аспектів досліджуваної проблеми.

До сучасних дослідників джерел адміністративного права України можна віднести В.Б. Авер'янова, В.М. Бевзенка, Д.М. Бахраха, Ю. П. Битяка, О.В. Констанція, Л.В. Ковалю, О.В. Кузьменко, В.К. Колпакова, Т.О. Коломоєць, Р.С. Мельника, С.Г. Стеценка, Ю.О. Тихомірова та ін.

Джерела права в адміністративному судочинстві здебільшого фрагментарно вивчалися в межах проблематики джерел адміністративного-процесуального права. Такі вчені, як Е.Ф. Демський, В.М. Бевзенко, О.В. Кузьменко, А.Т. Комзюк, Р.С. Мельник, Т.П. Мінка, О.М. Пасенюк, О.П. Рябенко, М.М. Тищенко та інші, на сторінках підручників та посібників висвітлюють загальні питання стосовно поняття та системи джерел адміністративного процесуального права, але здебільшого визначають джерела адміністративного процесуального права через адміністративно-процесуальні норми.

Постановка завдання. У зв'язку із цим науковий інтерес представляє генеза становлення та розвитку підходів до розуміння змісту джерел права в адміністративному судочинстві, аналіз сучасних підходів та стану дослідження даної проблематики, що, у свою чергу, сприятиме вирішенню наукової проблеми щодо сутності джерел права в адміністративному судочинстві, пошуку чіткої і повної характеристики досліджуваного явища. Тому метою статті є з'ясування сутності джерел права в адміністративному судочинстві.

Результати дослідження. У цілому в науковій літературі зустрічаються різні підходи до розуміння джерел права:

- 1) як форми виразу права в його формальному розумінні [1, с. 226];
- 2) як сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених конституційних, законодавчих, підзаконних та локальних нормативно-правових актів, що є зовнішньою волею народу і політики держави [2, с. 318];
- 3) як те, чим керується практика у вирішенні юридичних справ, або як способи закріплення та існування норм права [3, с. 15];
- 4) як сукупність усіх форм юридичного закріплення та організаційного забезпечення інформації про загальнообов'язкові правила поведінки (юридичні норми в сукупності їх взаємозв'язків (генетичних, структурних і функціональних)), через які об'єктивуються нормативні приписи галузі права, нормативні складові частини національної або регіональної правової системи чи міжнародного правопорядку [4, с. 94; 5, с. 119].
- 5) як зовнішня форма існування норм права у вигляді письмового документа (правового припису), виданого в межах повноважень суб'єктів правотворчості згідно зі спеціальною процедурою, що має юридичну силу й обов'язковість до виконання, відображає волю суб'єктів правотворчості та спрямовується на врегулювання спеціальних відносин [6].

В.О. Качур визначає джерела права як виражені назовні в певних формах ідейні та матеріальні витоки права, які відображають його цінність у конкретних історичних умовах. Це визначення відображає чотири рівні розуміння поняття «джерела права»: 1) матеріальний (об'єктивний); 2) ідеологічний (суб'єктивний); 3) формальний (зовнішні форми права) та 4) історичний (пам'ятки права), виокремлення яких дозволяє виділити в системі джерел права матеріальні джерела права, ідеологічні джерела права [7, с. 36–37].

З огляду на предмет нашого дослідження, а також на те, що галузь адміністративного права, будучи частиною системи всього вітчизняного права, наділена його ознаками, вважаємо, що існують підстави для твердження, що джерела права в адміністративному судочинстві мають аналогічну правову природу, як і джерела права та джерела адміністративного права в цілому. Із цих позицій необхідно й визначати види і поняття джерел права в адміністративному судочинстві.

В.Б. Авер'янов під джерелами адміністративного права розуміє зовнішні форми встановлення і вираження адміністративно-правових норм – акти правотворчості державних органів та організацій, органів місцевого самоврядування, прийняті в межах їхньої встановленої законодавством компетенції, а також міжнародні угоди (договори) і міжнародні правові акти, ратифіковані Україною [8]. Таку ж думку стосовно джерел адміністративного права підтримує і С.Г. Стеценко, який вважає, що коло джерел адміністративного права обмежується актами законодавства.

Ю.П. Битяк вважає, що джерелами права в адміністративному праві є прийняті уповноваженими органами акти правотворчості, які цілком складаються з адміністративно-правових норм чи містять хоча б одну з таких норм [9]. До джерел адміністративного права Ю.П. Битяк відносить Конституцію України; міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України; акти, що мають силу закону (закони, кодекси, декрети уряду); постанови Верховної Ради України; укази та розпорядження Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; накази керівників центральних органів виконавчої влади, розпорядження голів місцевих державних адміністрацій; рішення органів місцевого самоврядування, а також рішення Конституційного Суду України. На відміну від попередніх вчених, Ю.П. Битяк до джерел адміністративного права відносить вже й судові рішення, а саме рішення Конституційного Суду України.

Як форму вираження норм адміністративного права розглядають джерела права В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Т.О. Коломєєць [10; 11] та А.В. Константи́й [12]. Однак В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Т.О. Коломєєць до переліку джерел адміністративного права, крім законодавчих актів (законів, кодексів, положень, статутів тощо), відносять й акти судових органів, хоча що саме розуміється під актами судових органів, в їх працях не зазначається.

Отже, з урахуванням наведених думок науковців щодо джерел адміністративного права можна зазначити, що під ними здебільшого розуміють конкретні форми зовнішнього виразу норм адміністративного права, через які відбувається владно-регулюючий вплив на адміністративно-правові відносини. Такий загальноновизнаний науковий підхід не є винятком для джерел права в адміністративному судочинстві з точки зору юридичного позитивізму, адже у вітчизняній правовій доктрині джерелом права офіційно визнається нормативний акт. Отже, праці теоретиків адміністративного права суттєво впливають на сучасне розуміння джерел права в адміністративному судочинстві.

У процесуальній науці вчені різних галузей юридичного процесу розглядають джерела процесуального права у формально-юридичному розумінні як «норму процесуального (цивільного, господарського тощо) права, виражену в різних правових формах»; або «як форми вираження процесуальних (цивільних, кримінальних, господарських тощо) норм, які в сукупності утворюють відповідне процесуальне право»; або «як форму вираження процесуальних норм, що мають загальнообов'язковий характер»; або як «систему його зовнішніх форм, в яких містяться відповідні процесуальні норми»; або як «форми об'єктивізації системи процесуальних норм». Вважаємо, що саме останні визначення дозволяють включати до кола джерел процесуального права різноманітні форми прояву права.

Щодо визначення джерел права в адміністративному судочинстві, то це поняття має багатоаспектний характер та велику кількість спільних ознак із загальнотеоретичним визначенням поняття «джерело права». Але у зв'язку із своїм функціональним призначенням джерела права в адміністративному судочинстві виступають способами закріплення процесуальних норм і залежать від особливостей правовідносин, які регулюються даними джерелами права, тобто від об'єкта правового регулювання. Досліджуючи проблеми формування понятійного апарату, слід, на нашу думку, зупинити увагу на особливостях джерел права.

До особливостей джерел права в адміністративному судочинстві можна віднести те, що вони містять процедурну природу здійснення адміністративного судочинства, тобто дії суб'єктів адміністративного судочинства, спосіб, порядок та термін їх здійснення, форму закріплення результатів їх діяльності.

До джерел права в адміністративному судочинстві необхідно відносити лише ті джерела, які містять як правові, так і адміністративно-процесуальні норми. Крім того, джерела права в адміністративному судочинстві містять і правові норми, які є результатом судової правотворчості, внаслідок чого нижчестоящі суди повинні посилалися на них у своїх рішеннях.

Джерела права в адміністративному судочинстві містять адміністративно-процесуальні норми, які вказують, яким чином можливо реалізувати норми матеріального адміністративного права, тобто є основою правозастосовної діяльності. «Їх основною властивістю

є реалізація норм матеріального права, а саме юридичний процес, що є способом реалізації норм матеріального права» [13, с. 369]. Правозастосовна діяльність адміністративних судів і зумовлює значення та систему джерел права в адміністративному судочинстві, які спрямовані на реалізацію адміністративних процесуальних відносин, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства.

Джерела права в адміністративному судочинстві мають загальнообов'язковий та загальновідомий характер. Вони містять правила, які встановлюють процедуру розгляду та вирішення адміністративних справ адміністративними судами, стадії розгляду цих справ, процесуальні строки, процесуальні права та обов'язки суб'єктів адміністративно-процесуальних відносин, форми та способи оскарження судових рішень тощо. Загальнообов'язковість, як властивість джерел права в адміністративному судочинстві, полягає в тому, що вони є обов'язковими для застосування всіма судовими інстанціями.

Основною формою джерел права в адміністративному судочинстві є зовнішня форма вираження правових норм у письмовому документі, який виданий уповноваженим суб'єктом відповідно до спеціальної процедури, що має юридичну силу та обов'язковість на території України і який спрямований на врегулювання адміністративно-процесуальних відносин.

Варто підтримати А.С Мельника, який вважає, що форми виразу джерел процесуального права цим не обмежуються і можуть міститися в доповнюючих джерелах, до яких автор відносить правові звичаї та судові справи, пам'ятки історії, літератури, що існували раніше та відображаються в діючих нормах права, правотворчу діяльність судових органів, спрямовану на вдосконалення основних джерел права. До додаткових джерел права необхідно віднести правовий звичай, судовий прецедент (Постанови Пленуму Верховного суду України), юридичну доктрину, принципи права, релігійно-правовий текст. Виду джерел процесуального права, який би регулював усі сторони суспільних відносин, не існує, тому під час застосування кожного джерела та визначення його ефективності необхідно виходити з того, чи спроможне воно за конкретних історичних умов сприяти прогресивному розвитку правової системи й суспільства загалом, забезпеченню прав та свобод людини і громадянина [13, с. 373].

Джерела права в адміністративному судочинстві є формою об'єктивізації системи процесуальних норм, які врегульовують сферу правових відносин, пов'язаних із здійсненням адміністративного судочинства.

Висновки. Отже, у врахуванням вищенаведеного під джерелами права в адміністративному судочинстві розуміємо зовнішній спосіб вираження права, в якому закріплено процесуальні правила поведінки суб'єктів адміністративного судочинства, що мають загальнообов'язковий характер, формальну визначеність, спрямовані на реалізацію норм матеріального права та регулювання адміністративно-процесуальних відносин, пов'язаних із адміністративним судочинством. Особливості джерел процесуального права визначаються специфікою процесуальних норм, які входять до їх складу та які визначають задачі, цілі, принципи адміністративного процесу.

Список використаних джерел:

1. Керимов Д.А. Философские проблемы права / Д.А. Керимов. – М. : Мысль, 1972. – 472 с.
2. Погорілко В. Джерела конституційного права України: поняття, види і система / В. Погорілко, В. Федоренко // Право України. – 2002. – № 3. – С. 8–16.
3. Теория государства и права / Под ред. А.Г. Хабибуллина, В.В. Лазарева. – 3-е изд. перераб. и дор. – М. : ИД «ФОРУМ» : ИНФРА-М, 2009. – 624 с.
4. Тополевський Р.Б. Системні зв'язки юридичних джерел права : дис....канд. юрид. наук : 12.00.01 / Р.Б. Тополевський. – Х., 2004. – 204 с.
5. Тимошенко М.О. Джерела кримінального процесуального права України у контексті системного підходу до їх розуміння / М.О. Тимошенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки. – Випуск 4. – Том 3. – 2015. – С. 119–122.
6. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології / Н.М. Пархоменко. – К. : Юридична думка, 2008. – 336 с.

7. Качур В.О. До розуміння та визначення поняття «джерело права» / В.О. Качур // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 6-1. – Том 1. – С. 36–39.
8. Адміністративне право України. Академічний курс: у 2 т. / ред. колегія: В.Б. Аверянов (голова). – К. : Юридична Думка, 2004. – Т. 1 : Загальна частина. – 584 с.
9. Битяк Ю.П. Адміністративне право України / Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, О.В. Дяченко та ін. ; за ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
10. Адміністративне право України. Загальна частина : курс лекцій / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, О.В. Горбач та ін. / за ред. В.В. Коваленка. – 2011. – 395 с.
11. Колпаков В.К. Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України» / В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць. – К. : Ін Юре, 2014. – 240 с.
12. Константий О.В. Джерела адміністративного права України / О.В. Константий. – К. : Українське агентство інформації та друку «Рада», 2005. – 120 с.
13. Мельник А.С. Поняття та особливості джерел процесуального права. Актуальні проблеми політики / А.С. Мельник. – 2014. – Вип. 51. – С. 364–374.

КОВАЛЬСЬКА В. В.,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу правового
забезпечення розвитку органів
місцевого самоврядування
(Науково-дослідний інститут
публічного права)

УДК 342.95

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ОХОРОННИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ

У статті розглянуто поняття, мета та завдання охоронних адміністративно-правових відносин та на цій підставі визначено та охарактеризовано особливості цих правовідносин у діяльності суду.

Ключові слова: охоронні правовідносини, охоронна функція права, суди, правопорушення, примус.

В статье рассмотрено понятие, цели и задачи охранных административно-правовых отношений и на этом основании определены и охарактеризованы особенности этих правоотношений в деятельности суда.

Ключевые слова: охранительные правоотношения, охранительная функция права, суды, правонарушения, принуждение.

The article deals with the concept, goals and objectives of security administrative legal relations and on this basis is defined and characterized the features of these relations in the operation of the court.

Key words: legal security, security function of law, courts, offenses coercion.

